

INTRODUCERE

Etica cercetării între bunele practici și deficitul de moralitate

Etica cercetării științifice reprezintă un domeniu la care participă, într-o dezbateră planetară, oameni de știință, eticieni, filozofi, teologi și părți însemnate din ceea ce numim azi „public cultivat”. Întrebările adresate acestui domeniu au fost, de-a lungul anilor, multiple. Care este obiectul de studiu și cum se explică faptul că avem nevoie de o etică a cercetării științifice, adică de o supraveghere morală în aria uneia dintre cele mai oneste activități umane? De ce am avea nevoie de o „supraveghere etică” în condițiile în care cercetarea științifică, care are drept scop descoperirea dezinteresată a adevărului este considerată ca una dintre cele mai nobile activități umane? Mai mult decât atât, de ce am avea nevoie de „cenzură etică” în acest domeniul de activitate ce implică libertatea de a gândi critic, pasiune, dăruire și, de cele mai multe ori, sacrificii personale?

Trebuie spus că, în faza sa de *status nascendi*, etica cercetării științifice a fost privită cu circumspecție, tocmai pentru faptul că intra în conflict cu sistemele publice de convingeri și reprezentări după care omul de știință reprezintă un model de excelență umană care promovează și respectă, din convingeri lăuntrice, cele mai înalte valori etice după care ar trebui să ne conducem cu toții. De multe ori, comisiile de etică au fost chiar acuzate că întârzie în mod nejustificat progresul științific cu tot felul de presupuse probleme etice care nu ar fi decât scenarii fantasmagorice în mintea filosofilor.

Prin urmare, ar trebui să ne întrebăm, în primul rând, ce anume a generat apariția unui astfel de domeniu de expertiză și cât de necesar este el în peisajul științei și artei contemporane? Răspunsul îl găsim în stilul de viață al cercetărilor care sunt interesați și, deseori constrânși instituțional, de a produce performanțe într-o lume dominată de concurență și calcule extra-științifice, de ordin uman-psihologic și social. Căci, așa cum arată Robert Merton, unul dintre cercetătorii de prim rang care au contribuit la nașterea sociologiei științei, comunitatea științifică, organizată formal în diverse instituții academice și învățământ superior este structurată valoric într-un mod analog cu societatea în care ea este imersată. De aceea, ca orice activitate instituțională, cercetarea este organizată social și managerial după valori și scopuri care modelează comportamentul omului de știință, chiar dacă de multe ori, la nivel individual, valorile și scopurile fiecărui cercetător în parte nu coincid în totalitate cu acelea ale comunității în care trăiește.

Cercetările de etică a științei argumentează, cum vom vedea, că în interiorul comunității științifice cercetătorii, ca oricare dintre actorii sociali ce activează în diverse instituții, doresc să-și maximizeze propriile interese în dauna celorlalți membri ai societății. Aceste aspecte concurențiale, prezente încă de la constituirea micilor comunități științifice din perioada timpurie s modernității, au fost ținute deoparte de ochii publicului și din motivul că noi avem o atitudine magică față de știință de puterea ei de a produce bunuri publice și fericire generalizată.

Astfel, în multe privințe, evaluarea etică a cercetării științifice pare, în ochii publicului, ca o activitate „polițienească”, care își propune să îndrepte „deficitul de moralitate”, un fel de „boli etice”, generate de comportamente imorale precum, concurența neloială, examene de promovare trucate, furtul de idei și plagiatul, falsificarea de date experimentale, deturnarea de fonduri, raportarea de experimente fictive etc. Așa se explică de ce temele acestor explorări etice ale științei sunt recurente: corectitudinea față de munca altor colegi și recunoașterea publică a meritelor, eroarea onestă, concurența loială dintre cercetători, legitimitatea morală a afirmării propriilor interese științifice în dauna altor colegi care au interese diferite, drepturile de proprietate intelectuală în era digitală, problematica pirateriei pe internet, fraudă deliberată și plagiatul științific ș.a.m.d. Așa se explică de ce scopul final al expertizei etice a cercetării științifice se obiectivează în coduri etice, pe care cercetătorul le semnează la angajare și care vin să completeze aspectele juridice legate de reglementările explicite privind activitatea de cercetarea.

Raportată la bibliografia standard a domeniului și la conținutul manualelor universitare aflate în circulație la nivel național și internațional, prezentul curs de *Etica cercetării științifice*, destinat pregătirii teoretice a doctoranzilor de la UNARTE nu este curs convențional în cel puțin două sensuri.

În primul rând, textul prezentat și structurat în capitole distincte nu prelucrează *toate* tematicile etice standard care se predau în învățământul universitar românesc. Opțiunea pentru o tematică etică complementară direcției *mainstream* din învățământul universitar românesc, profilată pe predarea de etici particulare, a fost determinată în mare măsură de necesitățile și profilul intelectual particular al doctorandului de la UNARTE, pus în situația de a produce, pe lângă un proiect artistic convingător din punctul de vedere al creației, și o cercetare științifică menită să justifice teoretic opțiunea artistică personală. Așa se explică de ce prezentul curs a fost conceput plecând de la faptul că, pentru studentul-doctorand de la UNARTE, exigențele etice sunt duble. Pe de o parte, creația artistică personală care însoțește proiectul doctoral implică un tip specific de angajamente etice. Pe de altă parte, cercetarea științifică deschide

seria de problematici etice legate de producerea noutății teoretice susținută prin argumente și recurs la fapte experimentale.

Totodată am optat pentru o manieră neconvențională de alegere a tematicilor de curs, întrucât accentul cursurilor universitare de etică aflate în circulație universitar-academică este pus, de cele mai multe ori în mod exagerat, pe aspectele instrumentale privitoare la producerea și justificarea codurilor etice. Astfel, dintr-o reflecție asupra libertății umane și a căilor prin care noi putem dobândi fericirea alături de ceilalți, așa cum era gândită etica în tradiția filosofică, astăzi analizele critice ale moralității habituale au devenit un fel de preocupare teoretică punitivă concentrată să radiografieze slăbiciunile umane și comportamentele deviate moral. Prin accentuarea unor astfel de tematici, legate de „deficitul de moralitate” al cercetării, îndreptată aproape exclusiv pe eradicarea „infracțiunilor morale”, și de respectarea mecanică a codurilor de etică, aceste cursuri încurajează însușirea unei „morale a conformității” care are în centrul ei frica de pedeapsă, și nu o morală survenită din datorie și conștiință morală. Din acest punct de vedere, marea majoritate a cursurilor de etică a cercetării științifice se concentrează *doar* pe „deficitul de moralitate” extras din activitățile de cercetare științifică, tradus în comportamente imorale *tipice*.

Acestea au fost, pe scurt, motivele care ne-au îndemnat să preluăm și să folosim sistematic distincția pe care regretatul filosof Mihail Radu Solcan, o făcea dintre *etica cumințeniei*, bazată pe sensibilitatea față de suferința umană, sentimentul datoriei, dăruire în muncă, prudență în exprimarea ipotezelor și în evaluarea rezultatelor cercetării, pe de o parte, și *etica cunoașterii* fundată pe valorile concurenței și pe dorința de maximizare a propriilor interese (ne)științifice¹, pe de alta. Pe scurt, accentul prezentului curs este pus pe *etica cumințeniei* pe care o identificăm, pe urmele lui Constantin Stoenescu, cu *ethosul științei*, ca sistem de valori habituale, generate încă de la începuturile modernității, ce se referă la căutarea dezinteresată a adevărului, a cunoașterii de dragul de a ști, la ideea universalității cunoașterii, a imparțialității adevărului și a folosirii gratuite a rezultatelor, la „scepticismul” ș.a.m.d.²

Prin asimilarea eticii *eticii cumințeniei* cu *ethosul științei* cursul de față reabilitează sensurile tradiționale ale conceptului grecesc *ēthos* care avea sensul inițial de loc obișnuit de trai, sălaș, spațiu pe care cineva îl frecventează des, pentru ca abia relativ târziu în cultura

---

¹ A se vedea, *Două etici în tehnologia informației*, în vol. *Filosofia științelor umane. In memoriam Mihail Radu Solcan*, editori Mircea Flonta, Emanuel-Mihail Socaciu, Constantin Vica, Editura Universității din București, 2015, pp. 361-377.

² Constantin Stoenescu *Etica cercetării și recunoașterea meritelor. Teoria lui Merton*, în vol. *Etica cercetării și proprietatea intelectuală*, coordonator, Constantin Stoenescu, Editura Universității din București, 2015, pp. 85-124.

antică, *ēthos*-ul să se apropie de sensurile pe care astăzi le atribuit comportamentului moral în etică³. Privită din această perspectivă, „etica cercetării științifice” cercetează *ethosul științei* care se referă la sistemele de valori enumerate și la reflexele de gândire, la înclinații și la comportamentul ghidat de exigențe și constrângeri interne ale cercetătorilor și oamenilor de știință, în calitatea lor ființe libere înzestrare cu o voință autonomă și cu capacitatea de discerne între adevăr și fals, între bine și rău.

Abia într-un sens secund și specializat „etica cercetării științifice”, ca parte a sistemului de etici aplicate, are în vedere investigarea aspectelor morale concrete ale cercetătorului și omului de știință care se confruntă cu o serie de dileme etice generate de stilul actual de viață dominat de concurență și provocări multiple, necunoscute în tradiție, venind din procesele de globalizare a lumii și, mai ales, din tehnicizarea și instrumentalizarea vieții. Din acest punct de vedere, vom trata separat dilemele etice ridicate de practicile de cercetare ce cuprind două componente principale: integritatea și deontologia⁴.

Tocmai de aceea, lucrarea noastră se va împărți în două mari părți. În prima parte vom lua în considerare sintagma de „etică a cercetării științifice” în contextul analizei *ethosului intrinsec al științei* cu accent pe *comportamentul* cercetătorului în diverse domenii științifice sau artistice aflat în căutarea de metode și proceduri de producere a adevărului și noului. În cea de-a doua vom lua în considerare etica cercetării în calitatea ei de componentă eticii academice. În prima parte accentul va cădea pe ideea de *cercetare* și pe diversele metode de cercetare pe care artistul și omul de știință le au la îndemână, pe când în cea de-a doua ne vom ocupa de „patologia cercetării științifice”, respectiv de problemele morale pe care practicile actuale din cercetare le ridică: neofilia (setea de nou), plagiatul, cercetarea părtinitoare, raportarea de date experimentale fictive, deturnarea de fonduri ș.a.m.d.

Pe scurt, *etica cumințeniei*, „*ethosul sănătos din punct de vedere moral*” sau, în termenii lui Aristotel, „buna practică” înțeleasă ca *ethos al științei* primește în prezentul curs un accent pregnant. Această hotărâre a noastră se întemeiază pe faptul că problemele eticii cunoașterii concurențiale beneficiază de deja o serie de lucrări de bună calitate ce tematizează și prezintă informat, după o bibliografie autohtonă sau străină la zi, cele mai importante probleme implicate în expertizarea etică a cercetării științifice. În această linie se înscriu și analizele etice

³ V. Capitolul 1 - Preliminarii lingvistice și conceptuale

⁴ Pe scurt, distincția dintre integritate și deontologie se referă la diferența dintre un comportament moral izvorât din internalizarea valorilor morale într-o conștiință etică autentică, pe când deontologia ține de respectarea normelor etice din obligație, nu neapărat dintr-o internalizare a valorilor etice cardinale. Pentru o discuție mai detaliată, v. Constantin Aslam, Cornel-Florin Moraru, Raluca Paraschiv, *Curs de deontologie și integritate academică*, UNArte, București, 2018 (<http://cornelmoraru.ro/proiect/curs-de-deontologie-si-integritate-academica/>)

dedicate cercetărilor în echipă, accesul la resurse și favoritismul, evaluarea și avizarea proiectelor de cercetare, originalitatea rezultatelor cercetării, plagiatul și autoplagiatul, *neofilia* (goană irațională după noutatea științifică cultivată în dauna replicării experimentelor), publicarea de date experimentale trucate ori false, deturnarea de fonduri și raportări financiare false⁵.

În concluzie, deși prezentul curs de etica cercetării științifice nu a pus un accent major pe analiza și descrierea tematicilor legate de etica cercetării științifice, întrucât resursele bibliografice pe care le avem la îndemână pentru acest domeniu sunt excelente și pot fi consultate cu un maximal folos, el ține cont de nevoile *reale* ale doctorandului la arte vizuale care este pus în situații de cercetare atipice față de cele în care sunt puși alte categorii de cercetători.

---

⁵ Într-o enumerare aleatorie și incompletă aceste sunt tratate cu în înaltă ținută academică în lucrări precum: Constantin Stoenescu *Etica cercetării și recunoașterea meritelor. Teoria lui Merton*, în vol. *Etica cercetării și proprietatea intelectuală* ed. cit.; acad. Ionel Haiduc, *Etica cercetării științifice*, Academia Română, Adunarea Generală, 3 iulie 2012; *Ghid practic privind etica în cercetarea științifică*, Proiect cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional „Dezvoltarea Capacității Administrative”, 2007-2013; Emilia Șercan *Deontologie academică : ghid practic*, Editura Universității din București, 2017; Andrei Avram, Cătălin Berlic, Bogdan Murgescu, Mirela-Luminița Murgescu, Marian Popescu, Cosima Rughiniș, Dumitru Sandu, Emanuel Socaciu, Emilia Șercan, Bogdan Ștefănescu, Simina Elena Tănăsescu, Sanda Voinea, Coordonator: Liviu Papadima, *Deontologie academică. Curriculum-cadru*, Universitatea din București, 2018; Emanuel Socaciu, Constantin Vică, Emilian Mihailov, Toni Gibeau, Valentin Mureșan, Mihaela Constantinescu, *Etică și intergritate academică*, Editura Universității din București, 2018, Septimiu Chelcea, *Metodologia elaborării unei lucrări științifice*, București, 2003 comunicare.ro; Ilie Rad, *Cum se scrie un text științific. Științele umaniste*, Editura Polirom, Iași, 2017 etc.